

Paár Tamás

Miért ne legyünk „szkeptikusok”? Gondolatok Tözsér János könyve és Pöntör Jenő cikke kapcsán¹

„Hogyan tudja elkerülni a szkepticizmus az öncáfolat csapdáját?” – teszi fel a kérdést Pöntör Jenő Tözsér János szkeptikus könyve kapcsán.² Meglátása szerint bár Tözsér belesett ebbe a csapdába, mégis van rá mód, hogy a szkepticizmus ne legyen öncáfoló. Az alábbiakban először is azt mutatom meg, hogy bár Tözsér filozófiával szembeni szkepticizmusa valóban öncáfoló, ennek okai mélyebbek, mint Pöntör feltételezi. Majd pedig amellet érvelek, hogy a náluk megjelenő szkepticizmus nem kerülheti el az öncáfolatot a Pöntör vázolta módon, és bár lehet úgy szkeptikus valaki hozzájuk hasonló módon, hogy nem öncáfoló, ezt csak olyan veszteségek árán teheti, amelyek révén szkepticizmusából csupán egy nagyon is törekeny és voltaképp önkényes pozíció marad.

Tözsér „szkepticizmusának” csapdái – truizmus és őszinte önreflexió

Egyetértek Pöntörrel abban, hogy Tözsér vállalkozása öncáfoló³ – ám nem egészen azért vélem így, amiért Pöntör annak gondolja. Ő ugyanis a hangsúlyt teljes egészében Tözsér érvelésére helyezi. Hiszen Tözsér is kifejti: ha *filozófiai* érvekkel támasztaná alá a filozófia teljes megbízhatatlanságát állító tézisét, azzal épp ezt a tézist ásná alá (pl. 164, 207).⁴ Pöntör pedig többféleképp is demonstrálja – egyébként helyesen –, hogy Tözsér igyekezete ellenére ehhez csakis *filozófiai érveket* vehetett igénybe; filozófián kívülre sorolandó okfejtéssel ezt az álláspontot nem támaszthatta alá. Ám Tözsérnek van egy mentőöve: arra is utal ugyanis időnként könyvében, hogy szkepticizmusának ügyében *nem az érvelés* a döntő.

Mielőtt azonban rátérnék az érvelés általános megbízhatatlanságának kérdésére, Tözsér Pöntör által elemzett érvéről⁵ is érdemes külön szólni, mivel ez alapján jobban megérthetjük, hogy Tözsér miért kíván az érvelés helyett más „módszer” után nézni, másrészt Pöntör egy olyan félreértésére is fény derülhet így, ami az érv egészének értel-

1 A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-III-PPKE-24 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült. A cikkhez fűzött javaslatait köszönet illeti Rosta Kosztasz, valamint egy anonim bírálót is.

2 Tözsér 2018, Pöntör 2019.

3 Lásd ehhez pl. Paár 2016, 70–74.

4 A szöveg ezen szakaszában szereplő oldalszámok Tözsér 2018-ra vonatkoznak.

5 Az érv premisszáit (164–180) itt külön-külön nem elemzem, azok felsorolásától ezért itt eltekintek.

mezését is befolyásolja. Pöntör ugyanis Tőzsér könyvének a 3. fejezetében szereplő érvet értelmezve félreértelmezi a „truizmus” fogalmát. Abban véleményem szerint neki van igaza Tőzsérral szemben, hogy még ezek a truizmusok is sokszor filozófiai természetűnek tekintendők. De hogy a truizmus tőzséri fogalmát jobban érthessük, vegyük szemügyre a szerző definícióit.

A truizmusokat első előfordulásukkor Tőzsér úgy jellemzi, hogy azok „magától értetődőnek tűnő igazságok” (23). Később viszont már a truizmus fogalmát így jellemzi: „a *p* proposíció akkor truizmus, ha *nem szükséges érvelned p* mellett ahhoz, hogy *p*-t igaznak fogadd el” (123). Ez a két meghatározás természetesen nem feltétlenül ekvivalens. Gondolhatja valaki úgy, hogy nem csak a magától értetődőnek *tűnő* igazságokat fogadhatjuk el érvelés nélkül,⁶ de úgy is (amint azt viszonylag sok filozófus véli), hogy éppen-séggel még a maguktól értetődőnek *tűnő* igazságokat *sem* fogadhatjuk el érvelés nélkül. Tőzsér viszont azt sugallja a két meghatározással: *akkor és csak akkor* fogadhatunk el egy kijelentést érvek híján is, ha az evidensnek tűnik.

Minden jel arra utal, hogy itt egy olyan önkényes lépéssel állunk szemben, amellyel a szerző azon kijelentések köréből kívánja kivonni a truizmusokat, amelyekről fel kellene függesztenünk a vélekedésünket. Hiszen a fő kritériuma a felfüggesztendő vélekedések körének meghatározásában a disszenzus (pl. 106). Még azokról a proposíciókról is fel kellene függesztenünk szerinte a vélekedésünket „normatív értelemben”, amelyekről képtelenek vagyunk (amelyek „zsigeri” hiteink – 189). Ám ha mindkét állítást, a truizmusokba vetett hit elfogadhatóságát és a vitatott hitek felfüggesztendőségét is komolyan gondolja Tőzsér, az komoly ellentmondást jelent, hiszen, mint jeleztem, a két halmaz metszetében számos proposíciót találhatunk. Ezért gondolom, hogy a truizmusokkal szemben Tőzsér voltaképp önkényesen kivételez.

Pöntör félreértése a truizmus fogalmával kapcsolatosan a következő passzusban jelenik meg: „a truizmusok olyan állítások, melyeket mindenféle különösebb mérlegelés vagy reflexió nélkül fogadunk el igaznak, ugyanakkor – ezt nyilván a szerző sem tagadná – igazolt állítások”.⁷ Ám Tőzsér nem nyilatkozik explicite a truizmusok igazságáról, implicite pedig éppenséggel tagadja igazoltságukat:

szkeptikusként nem vállalhatok *ab ovo* garanciát a truizmusaim igazságáért. Ehhez ugyanis ki kellene tudnom zárni annak lehetőségét, hogy az érvemben szereplő truizmusok közül akár csak egynek az igazsága is megkérdőjelezhető legyen. S ahogy korábban láttuk: a filozófusok időnként a truizmusok igazságát is megkérdőjelezzik. (165)

⁶ Tőzsér az empirikus tényeket is ilyennek látszik gondolni.

⁷ Pöntör 2019, 128.

Az, hogy Tözsérnek semmiféle garanciája nincs a truizmusok igazságáról, vélhetően azt jelenti, hogy ezekről igazolással sem rendelkezik. Ugyan elfogadhatjuk ezeket a kijelentéseket, de bizonyítékunk az igazságuk mellett ettől még nem lesz. Viszont mivel Tözsérnek érvelésében valójában igazolt állításokra lenne szüksége, ezért Pöntör félreértése nem egészen véletlen. Miért is van Tözsérnek ilyen érvekre szüksége? Azért, mert a filozófiai érveken ilyesfajta „biztos” igazolást vagy garanciát kér számon – olyan érveket hiányol a filozófiából, „amelyek kikényszerítik az igazságot” (187–88). Ez a fajta kényszerítés pedig nyilván nem sajátja egy olyan érveknek, amiért nem vállalhat garanciát. Így tehát saját érve sem teljesíti az általa támasztott elvárásokat.

Továbbá, ha helytálló Tözsér állítása arról, hogy a truizmusokról nem szükséges felfüggeszteni a vélekedésünket, ezzel nemhogy aláásta volna a filozófiai problémák megoldhatóságába vetett hitet, hanem éppenséggel számtalan filozófiai probléma megoldását is szolgáltatta. Hiszen számos filozófiai jellegű állítás *vagy* magától értetődő igazságnak tűnik, *vagy* lehet érvényes következtetése olyan érveknek, amelyek csak truizmusokat tartalmaznak. Tözsér maga is szerepeltet egy ilyen érvet a könyvében, mégpedig a jövő- és múltbeli tárgyak létezését alátámasztandó, melynek premisszáiról azt állítja: mindegyik „triviális igazságnak tűnik” (96). Ha saját érvének elfogadhatóságához ez elégséges kritérium (pl. 164–65), akkor ez alapján az idő metafizikájáról máris olyan elmélethez jutottunk, amelyről nyugodtan megtarthatjuk a véleményünket. És voltaképp a többi hasonló, evidensnek tűnő állításokkal megválaszolható filozófiai problémát illetően is ugyanígy járhatunk el.

Tözsér azt nem is tisztázza, hogy a „magától értetődőnek tűnni” személyenként értendő (tehát truizmusnak tarthatom-e, ami *számomra* tűnik evidensnek), vagy csak akkor lesz valami truizmus, ha *mindenkinek* magától értetődő egy kijelentés. Mindkét esetben igaznak tűnik viszont, hogy az, ami számunkra magától értetődőnek tűnik, azzal kapcsolatosan „episztemikus vonzalmat” érzünk – alig tudjuk hamisnak tartani. Ám épp az ilyen vonzalmak ellentmondása képezi Tözsér szerint a filozófiai problémák lényegét és eredendő oka megoldhatatlanságuknak⁸, illetve Tözsérnél ez lesz a végső indoklása annak, hogy minden filozófiai hitünket fel kellene függeszteni. Ezért sem érhető, hogy Tözsér miért gondolja, hogy a truizmusokról nem kell felfüggeszteni vélekedésünket.

Végül érdemes figyelni arra, hogy a tözséri „truizmus” sokban hasonlítható más episztemológiai kategóriákra, mint amilyen az intuíció, a *common sense* hit, az (ön)evidencia, a fent említett trivialisitás és a Tözsér által bevezetett „zsigeri” hit, valamint „episztemikus vonzalom”. Az e kategóriák valamelyikébe sorolt kijelentések – bár sokan tartják őket igazoltaknak – sajátos kihívásokkal néznek szembe. Nemcsak sokszor vitatják őket vagy igazoltságukat, de sokszor ütközhetünk velük kapcsolatban abba a nehézség-

8 Az ezzel kapcsolatos problémához lásd Paár 2016, 71–72.

be, hogy voltaképp ellentmondás feszül köztük vagy épp ütköznek az empíriával. Tözsér az ellentmondást helyesen látja, azt viszont nem, hogy mivel saját maga is episztemikus vonzalmakra támaszkodik a filozófiával szembeni szkepticizmus alátámasztásakor, ezért valaki éppenséggel azt is jónak láthatja, hogy ezt az alátámasztást gondolja sikertelennek, és más, ennek ellentmondó episztemikus vonzalmakat gondol megbízhatóbbnak. A filozófia feladata éppenséggel nagyrészt abban áll, hogy ezeket az ellentmondásokat feltárjuk és elvessük a hamis opciókat⁹. Ez nem jelenti azt, hogy ne bízhatnánk meg episztemikus vonzalmainkban: ezeket figyelembe véve kell eldöntenünk, hogy mindent összevetve az ellentmondásokat hogyan oldhatjuk föl legészszerűbben.

Bár Tözsér mindent megtesz azért, hogy truizmusokkal megtámogatott érvét se érhesse kritika, mégsem bízunk benne annyira, hogy ezt tartsa projektjében a szkepticizmus mellett szóló legfőbb momentumnak. De hogy Pöntör ennek az érvek nagyobb jelentőséget juttat, mint ami a könyvben megilleti, nem véletlen. Ugyanis Tözsér az érvelésnek nagyfokú komolyságot tulajdonít: ha érvelünk, azzal egyfajta elköteleződésről teszünk bizonyosságot. Tözsér így fogalmaz:

Minden érvelés az igazságot célozza, vagyis annak kimondását, hogy hogyan vannak a dolgok. Piszkosul nehéz lehet abban a tudatban érvelni a filozófiai álláspontunk mellett, hogy az érveinkről eleve azt feltételezzük, hogy nem kényszerítik ki az igazságot! Hogy festene ez? Valahogy így: „tisztában vagyok vele, hogy az érveim nem kényszerítőek, de *nekem mégis megfelelnek*, mert saját perspektívámból nézve védelmet jelentenek a filozófiai álláspontomat fenyegető ellenvetésekkel szemben.” (187–88)

Ám arra, hogy valaki nem feltételezi saját érveiről, hogy „kikényszeríti az igazságot”, Tözsér önmaga szolgálhat a legkézenfekvőbb példaként. Hisz bevallja: „vékony jégen táncol” (165). „Nem ringatom magam abban a hitben, hogy az érvem KO-érv, de meg vagyok győződve róla, hogy a szkepticizmus mellett nem hozható fel jobb” – írja másutt (20). Úgy tűnik tehát, maga is abban a „piszkosul nehéz” szituációban van, amit fent leír – és ezért nem is lehet érvelését teljesen komolyan venni, ahogy azt mások mellett Pöntör teszi.

Szkeptikusként az érvelésekben Tözsér nem is bízhat meg igazán. Wittgenstein terapeutikus koncepciójával szembeni érveivel összefüggésben mondja: „[n]em azt állítom, hogy a fentebbi két érv konkluzív. (Szkeptikusként nyilván nem is állíthatok ilyet!)” (97) Mintha csak egyetlen évről sem állíthatná, hogy az konkluzív. Ám miért is ne bízhatna az érvek konkluzivitásában? Elvileg ha egy érv nem filozófiai, akkor megbízhatna benne, hiszen az említett megbízhatatlansági tézis csakis a filozófiára vonatkozik. Ám fő érvével kapcsolatosan egyrészt talán Tözsér is érzékeli, hogy nem áll olyan

⁹ Lásd ehhez Paár 2016, 74.

biztos lábakon. Talán azt is sejti, hogy az érvek általános természete, hogy így vagy úgy, ellentmondások, ellenszenves pozíciók vagy több-kevesebb irracionális árán mindig ki lehet térni előlük. Aligha léteznek ugyanis KO-érvek, és Tözsér érve sem az. Bár egy ponton Tözsér ezzel ellentétesen nyilatkozik: „természetesen léteznek konkluzív érvek – olyanok, melyeknek egyetlen premisszája sem nyugszik filozófiai megfontolásokon. A könyvemben szereplő érvek kizárólag ilyenek: a premisszában kizárólag empirikus tények és truizmusok (azaz magától értetődőnek tűnő igazságok) szerepelnek.” (23) Tehát úgy tűnik: szerinte saját érve konkluzív, jóllehet mint láttuk, nem tekinti KO-érvek és nem is vállal érte garanciát. Ezzel kapcsolatban a hosszabb elemzést már csak azért is mellőzöm, mert nagyon is homályosnak, sőt mi több egymáshoz fűződő viszonyukat figyelembe véve zavarosnak tűnnek ezek a Tözsér által használt kifejezések.

Pöntör arra nem figyel fel, hogy Tözsér az érvelés helyett inkább részben az önreflexió „erényére” kívánja helyezni a hangsúlyt. Erre két analóg esetet hoz: egy szerelmesét, aki ráébred, hogy valójában nem is szerelmes párjába, és egy alkoholistáét, aki bár korábban tagadta ezt, ráeszmél, hogy valóban problémái vannak az ivással. Tözsér (a bizonytalan helyzetére ráébredő, szkeptikussá váló filozófus önreflexióját is beleértve) mindhárom esetre vonatkoztathatóként jegyzi meg:

az önreflexív aktus leplezte le évek óta tartó önámításukat, ha úgy tetszik, episztemikus vakságukat. Rendkívül életszerűtlen feltételezés, hogy egy $n+1$. érv győzte volna meg őket – a különböző érvekre ugyanis mindig készen álltak a megfelelő ellenérvekkel, s így játszi könnyedséggel meggyőzték magukat az ártatlanságukról. (225)

Ezeket az önreflexiót elhárítani szándékozó érveket Tözsér valószínűleg a „kimagyarázás és mismásolás” jelzőkkel illetné (276, 374–75). Ez azt sugallja, hogy bár komoly erőfeszítéseket tesz szkeptikus érvének plauzibilis artikulálására, valójában nem az érvben bízik, hanem a filozófusok önreflexióját kívánja elősegíteni.

Azt írja: „[a]mikor szkeptikusként a valóban elvégzett önreflexió fontosságát hangsúlyozom – hiszen egyedül ez tárhatja fel, hogy filozófiai vélekedéseink episztemikusan nem kitüntetettek –, *kilépek az érvek* (és nem csak a filozófiai érvek!) birodalmából. És az elhanyagolt episztemikus erények [az őszinteség és az önreflexió] tartományába invitálak.” (212, lásd még 208) Ennek a „módszernek” viszont az a pikantériája, hogy még Tözsér szerint is ugyanazokkal a nehézségekkel néz szembe, mint maga a filozófiai érvelés. „[H]ogyan akarlak meggyőzni az igazamról?” – teszi fel a kérdést, és így válaszol:

gondolatmenetem több pontján érvelés helyett az őszinteségre apellálok, és arra kérek, hogy *reflektálj* arra, amit teszel, amikor egy meghatározott filozófiai kérdésben állást foglalsz. [...] Tisztában vagyok vele, hogy ilyen „módszerekkel” semmilyen belátást nem

lehet kikényszeríteni – elvégre rajtad áll, hogy valóban végrehajtod-e, amire kérek. [...] Mármint az, hogy [...] a gondolatmenetem legfőbb pontjain (a filozófiai értekezésekre nem jellemző módon) valódi őszinteségre és valóban végrehajtott önreflexiót kérek, olyan karakterisztikumok, melyek kifejeznek valami fontosat arról, amit a filozófia episztemikus státusáról gondolok. Úgy gondolom, hogy a filozófia sztenderd módszereivel nem juthatunk fontos belátásokra a filozófiai problémák természetével kapcsolatban, csakis efféle nem-sztenderd eszközök lehetnek eredményesek. (23–24, lásd még 234)

Azt már tehát láthatjuk, hogy ezek a módszerek végső soron ugyanúgy nem kényszerítőek, ahogy a filozófiai érvelés sem. Ám egy filozófus olvasónak többé-kevésbé nyilvánvaló problémaként az is szöveget üthet a fejébe, hogy Tözsér a kizárólag empirikus és truizmus számba menő premisszákra való hivatkozást, az önreflexiót és az őszinteségre apellálást mint filozófián kívüli módszereket könyvel el. Pöntör jól összefoglal néhány (meta)problémát Tözsér premisszáinak természetével kapcsolatosan, miszerint ezeket is filozófiai megfontolásoknak kell tekintenünk, ám arra nem tér ki, hogy a reflexió és az őszinteség hangsúlyozása szintén problematikus.

Kezdjük a problémák számbavételét az önreflexióval. A reflexió természetében nem különbözik olyan tapasztalásoktól, amelyek fenomenológiai leírások tárgyai,¹⁰ márpedig Tözsér is jelzi, hogy filozófusok is szoktak hivatkozni ilyen tapasztalatokra argumentumaikban (36–37), sőt mi több, gyakran e tapasztalások valódi minőségét illetően is disszenzus van köztük (113–17).¹¹ Ezen kívül, mint korábban utaltam rá, Tözsér szerint az, ha nincsenek konkluzív érveink, ugyanolyan rossz eset, mint az, ha vannak, csak ezt nem ismerik fel a filozófusok (106–107). Ám az önreflexió hatékonyságáról ugyanez mondható el. Tözsér egyrészt deklarálja: „az önreflexió az a képességünk, mely úgy tudja feltárni a hibáinkat, hogy *kénytelenek* vagyunk szembesülni velük – beleértve természetesen episztemikus felszereltségünk fogyatékosait is.” (344 – kiemelés tőlem) Másrészt siet leszögezni: „az önreflexió aktusa *nem kikényszeríthető* – rajtuk áll, megteszik-e vagy sem.” (230, 234) Lényegét tekintve az önreflexió működésének fel nem ismerése ugyanolyan eset, mint az, ha nem működik valójában az önreflexió kényszerítő erővel. Annak sulykolása, hogy ez a módszer *igenis működik* nem különbözik attól, ha valaki azt mondja filozófiai érveiről: ez az érv *igenis konkluzív*, csak épp megfelelően kellene tudnunk reflektálni rá.

Áttérve az őszinteségre: ez tulajdonképp semmiféle többletet nem tartalmaz a filozófiai művek döntő többségéhez képest (kivétel legfeljebb az ironikus filozófiai művek egy része lehet). Amikor egy szerző felhoz egy érvet vagy felkínál egy fenomenológiai

¹⁰ Lásd 50, 245, illetve Bernáth, megjelenés alatt.

¹¹ Ez a tapasztalás pedig szubjektívnek is tűnik, amit viszont máshol problémaként kezel, lásd. 141–43, 180–84, 186–88.

leírást, nyilván nem arra akar rávenni minket, hogy csapjuk be magunkat, és igyekezzünk elhinni jobb belátásunk ellenére – afféle duplagondol segítségével –, hogy igaz van. Az őszinteség implicit elvárásaként alapvető kommunikációs standard, ami a filozófiai művekben is jelen van, még ha ez nincs is kimondva. Ez az a két mankója (a filozófus saját helyzetére történő önreflexió és az ezzel kapcsolatos őszinteség) tehát Tözsérnek, amelyekre az érvelésen kívül támaszkodik, amit Pöntör nem vesz figyelembe,¹² de amelyek végeredményben nem segítik ki Tözsért az öncáfolás csapdájából.

A fentiekből már láthatjuk, hogy Tözsér kettős mércét érvényesít a saját érvei/szemponjtjai és úgyszólván a „hagyományos filozófiai érvek között”.¹³ Amikor a sztenderd filozófiai érvekről ír, pont olyan erősséget, ellenállhatatlanságot, kikerülhetetlenséget vár el, ami igazából teljesíthetetlen, miközben kényszerítő, KO-érvei (vagy módszerei) neki sincsenek (és nem is lehetnek) – mint azt időnként be is ismeri.

Ebből következően azonban egy dilemmával találjuk szemben magunkat. Az egyik lehetőségünk, ha elvárásainkat valamivel lejjebb szállítva nem a tökéletes érvet keressük, vagyis nem várjuk el a filozófiai megfontolásoktól, hogy mindenki számára kényszerítőek legyenek, hanem a rendelkezésünkre álló lehető legjobb érvekre, intuíciókra és általában bizonyítékokra támaszkodunk. Mint láttuk, végső soron ezt a stratégiát követte Tözsér is saját érveivel kapcsolatban (20), csak épp arról nem vett tudomást, hogy a filozófia más érvei is működhetnek ugyanígy. Ezáltal pedig túl sokat követel, hiszen valójában ő se tud túlmenni a szubjektív bizonyítékokon.

A másik opció, hogy mindennel szemben szkeptikussá válunk (azaz a „globális” szkepticizmust követjük), mivel semmiféle nézet nem képes teljesíteni elvárásainkat – ezzel azt kockáztatva, hogy saját standardjainkkal szemben is végső soron szkeptikusok leszünk, és még azokról is felfüggesztjük az ítéletünket. Ennek a Pöntör Jenő által felvetett lehetőségnek a nehézségeit fogom bemutatni cikkem második felében.

A „globális” szkepticizmus csapdái – inkonzisztencia *vagy* önkény

Térjünk is rá arra, hogy miért öncáfoló még az a fajta szkepticizmus is, amit Pöntör leír. Szerinte a szkeptikus elkerülheti az öncáfolatot akkor, ha álláspontját nem kívánja alátámasztani érvekkel.¹⁴ Az ilyen érv ugyanis látszólag olyan pozitív episztemikus státusz-

12 Pöntör ráadásul teljességgel figyelmen kívül hagyja Tözsér könyvének 4. fejezetét, amelyben a filozófia sikertelenségével kapcsolatosan egy alapvetően különböző gondolatmenetet fejt ki – ami elvileg nem támaszkodik ilyen szinten az érvelésekre –, hanem elsősorban a filozófia művelésének tapasztalására épít. Ezzel viszont kimondottan is az önreflexió egy másik típusára támaszkodik – így az általam mondottak erre is állnak.

13 Ráadásul könyvében pont a szkeptikus hagyománnyal szemben a legigazságtalanabb, bár ennek kifejtéséhez csak egy önálló cikk lenne elegendő.

14 A cikk második szakaszában található hivatkozások Pöntör 2019-re utalnak.

szal ruhazza fel álláspontját, amit a globális szkepticizmus tagadni kíván.¹⁵ (131) Ám Pöntör szerint önmagában az, ha valaki tagadja a pozitív episztemikus státuszú hitek lehetőségét, nem öncáfoló – így lehetséges konzisztensen képviselni a szkepticizmust. Sőt akár hatékonyan érvelni is mellette: csak épp nem a szkeptikus önmaga által elfogadott hitei alapján, hanem a szkeptikus vitapartnerre által elfogadott hitekre hivatkozva, azok alapján rámutatva, hogy szkepticizmus következik belőlük. Állításai nyomán három kérdést kell megvizsgálnom. Öncáfoló-e önmagában a szkeptikus hit? Lehet-e a szkepticizmust értelmesen képviselni mellette szóló érvek nélkül? Vajon lehet-e hatékonyan érvelni a szkepticizmus mellett, ha csak mások vélekedéseire hivatkozunk közben?

Pöntör szerint „a szkepticizmus komolyan vehető formái” az alábbi alakokban tagadják hiteink pozitív episztemikus státuszát:

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem igazolt.

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem támasztható alá megfelelő bizonyítékokkal.

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem racionális. (131)

A szerző szerint ezek a kijelentések azért nem öncáfolóak, mivel a hit tényének, illetve állításának nem mondanak ellent az itt szereplő negációk. Egészen pontosan így fogalmaz Pöntör: „hogy valaki »komolyan« állítja, hogy p , aligha jelent többet annál, mint hogy p -t igaznak gondolja, magyarul, hogy hiszi p -t”. (131) Így szerinte ezek az állítások még csak implicite sem tartalmaznak olyasmit, amit explicit módon állítanak. Bár a „hit” idézett jelentése helytállónak tűnik, ha jól értem Pöntört, tulajdonképp csak annyit állít: a fenti kijelentések nem öncáfolóak, mivel nem tartalmaznak olyasfajta önellentmondást, mint az „azt hiszem, hogy hitek nem léteznek” kijelentés. Ahhoz azonban, hogy meglássuk, mi is a probléma a fenti kijelentésekkel, nem az ilyen típusú önellentmondásra kell koncentrálnunk, és nem is annyira a „hit” jelentésére.

Először is az öncáfolást nem abban az értelemben kell vennünk, hogy az kizárja egy kijelentés igazságát. A problémát ehelyett a „megdöntés” fogalmával ragadhatjuk meg pontosabban: az önmagukat megdöntő kijelentések a cáfolással ellentétben nem feltétlenül saját hamisságukat támasztják alá, hanem önmaguk pozitív episztemikus státuszát (pl. igazoltságukat) döntik meg.¹⁶ Ezt talán még Pöntör is elismerné, azt azonban nem látja helyesen, hogy ez komoly problémát jelent ezekre a hitekre nézve. Ennek belátásá-

15 Pöntör nem csak általánosságban állítja ezt a szkepticizmusról, Tözsér projektjéről külön is úgy ítélt: „a probléma abból fakad, hogy [...] Tözsér egy érvet prezentál” (123). Ugyanakkor mint fentebb láttuk, Tözsér – amennyire lehet – érve helyett igyekszik más mankókra támaszkodni.

16 Az angol nyelvű szakirodalom erre a *self-defeating* jelzőt használja. A megdöntés fogalmához lásd Forrai 2014, 23–27.

hoz nem önellentmondásra, hanem inkább praktikus inkonzisztenciára,¹⁷ a hit helyett pedig az igazolás mibenlétére kell helyeznünk a fókuszot.

Az első kijelentés („Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem igazolt.”) alapján igyekszem illusztrálni, hogy saját igazolásuk megdöntése miért jelent problémát. Itt a legsarkosabb az említett praktikus inkonzisztencia, ami világossá válik, ha az „igazolás” jelentését is figyelembe vesszük. „Egy kijelentés akkor *igazolt valaki számára*, ha körülményei olyanok, hogy jól teszi, ha elhiszi az adott kijelentést”¹⁸ – írja Forrai Gábor az igazolás minimális tartalmáról. Tehát ha tagadom, hogy egy hitem igazolt (számomra), azzal azt mondom voltaképp: a körülmények olyanok, hogy azt nem helyes hinnem. Emiatt gondolom a leegzekletásabb példának a fenti három közül az első kijelentést, illetve az igazolás kérdését: úgy tűnik, a szkepticizmusvitában az a fő tét, hogy bizonyos hiteket helyesen hiszünk-e.¹⁹ (Illetve van-e *bármilyen* hitünk, amit helyesen tartunk meg a feladás helyett.) Ebben a kontextusban a hitek racionalitásának és a mellettük szóló *megfelelő* bizonyítékoknak a kérdése is a helyesen fenntartott hitek szempontjából érdekes. Hiszen racionalitás alatt több mindent is érthetünk, a racionalitás hiányának is többféle formája is lehet (irracionalitás, szuprarácionalitás stb.), illetve nem mindegy, hogy bizonyítékainkat mihez tartjuk megfelelőnek: itt azonban úgy tűnik, mindez a helyesen fenntartott hitekre vonatkozik. A Pöntör felkínálta szkepticizmus állítása ez alapján az, hogy egyik hitünk sem racionális abban a formában, illetve egyik sem bír ahhoz elégséges bizonyítékokkal, hogy helyénvaló lenne továbbra is hinni őket.

Tehát ha az igazolás fenti értelmét vesszük alapul, rögtön kiderül, mi is a praktikus inkonzisztencia a Pöntör által ellentmondásmentesnek ítélt mondatokban. Maradva az elsőnél, ez tulajdonképp azt mondja ki: „azt hiszem, hogy egyetlen hitemet sem hiszem helyesen”, avagy „azt hiszem, hogy csak az lenne helyes, ha semmit nem hinnék”. Ezért a hit *fenntartása* és a hit *tartalma* közt minimum praktikus inkonzisztencia van.²⁰ Hogy ez még világosabbá váljon, fontoljuk meg a következőket. Plauzibilisnek tűnik az az általánosan elfogadott gondolat, miszerint amiről nem hihetünk semmit helyesen, arról fel kellene függesztenünk a vélekedésünket. A fenti hithez ezt hozzátéve az végül is a következő kijelentéshez vezet: „Azt hiszem, hogy minden hitünket fel kell függesztenünk.” Ez a hit tehát saját maga ellen szól, és ebben az értelemben önellentmondásos. Ennek értelmében téves Pöntörnek az az állítása, hogy a szkeptikus *csak* a szkepticizmus

17 Illetve a normatív elvekkel való szembeszegülésre, mint amikor valaki tudatosan helytelenül cselekszik.

18 Forrai 2014, 16.

19 Bár az igazolásnak lehet praktikus vagy morális formája is, itt elsősorban az episztemikus igazolásról van szó. Tehát nagyjából így tehetjük fel az alapkérdést: ha gyakorlati és erkölcsi szempontokat nem számítunk, helyesen hiszünk-e el p proposícióit? Bár egyesek szerint a praktikus és a morális dimenzió nem választható le az episztemikus szemponttól, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért ezt a problémát Tözsérhez és Pöntörhöz hasonlóan nem veszem figyelembe.

20 Hasonlót figyelhetünk meg az úgynevezett Moore-paradoxonban: „ p , de nem hiszem, hogy p ”.

melletti érvek elfogadásával válik öncáfolóvá. Elkerülheti-e azonban ezt a fajta inkonzisztenciát a szkeptikus?

A Pöntör-féle szkeptikus egyetlen lehetőségének az tűnik, ha még azt a hitet is feladja, hogy „egyetlen hitünk sem igazolt”. Mivel mindegyik vélekedést igazolatlanak látja, ezért ennek megfelelően a maga részéről fel is adja őket. Ebben az esetben elvileg egy hite sem marad, tehát egyik sem lesz önellentmondásos (vagy praktikus inkonzisztens). Csakhogy ezzel a megoldással két probléma is adódik. Az egyik annak a paradox volta, hogy a szkeptikus voltaképp milyen indokból is függesztette fel a vélekedését. A másik annak a kérdése, hogy mit is kezdhet a szkeptikus, miután felfüggesztette összes vélekedését.

Először is a szkeptikusok jellemzően nem vélekedések nélkül születnek és cseperednek fel,²¹ és nem is valamilyen véletlen folytán függesztik fel a vélekedéseiket – jellemzően erre megvannak az indokaik. Az a szkeptikus, aki felfüggeszti hitét, feltételezhetően amiatt teszi, mert Tözsérhez hasonlóan úgy találja, hogy hitei nem ütnek meg egy bizonyos szintet – nem elég racionálisak, nem szólnak mellettük megfelelő bizonyítékok, nem igazoltak. Ebből láthatjuk, hogy a szkeptikus rendelkezik egy bizonyos mércével (mint cikkem korábbi szakaszából kiderülhetett, jellemzően elég szigorú mércével)²² arról, hogy mely hiteink is élveznének pozitív episztemikus státuszt és tarthatók fenn. Ez a kritérium adja részben az indokot arra, hogy a szkeptikus az egyes hitek vagy hittípusok (pl. a kívülágról szóló hitek) esetében azt mondhassa: az nélküli az igazolást. Ha azonban a szkeptikus arra jut, hogy minden hite nélküli a pozitív episztemikus státuszt, akkor ez a mérce, továbbá a hitfelfüggesztés mellett szóló bármely vélekedés, következésképp hitei igazolatlansága melletti érvei is nélküli azt – végeredményben igazolatlanok. Ezzel az a sajátos helyzet alakulna azonban ki, hogy ezen önmagát megdöntő hitek miatt függesztené fel még ezeket a hiteket is. „Mégis hogy szervezheti a hiteit valaki egy olyan elv alapján, amely szerint nem hihetünk benne?” – veti fel a kérdést a szkeptikus Bryan Frances, elismerve, hogy ebben tényleg van valami problémás.²³ De pontosan mi is? Frances maga ezt a következőképp összegzi. „Belátom K kondicionális igazságát, miszerint *ha* [egy adott episztemikus elvem] igaz, *akkor* nem kellene hinnem benne. Úgy gondolom, hogy [ez az episztemikus elv] igaz, vagyis elfogadom K előtagját. Így, mivel elfogadom K-t is és K előtagját is, ezért el kell fogadnom

21 „Úgymond: senki sem szívja magába az anyatejjet a szkepticizmust” – legalábbis Tözsér 2018, 346 szerint.

22 Pöntör mércéje hasonlóan kérlelhetetlennek tűnik: szerinte annak, aki *p*-ben hisz, „meg kell cáfolnia a szkeptikus által használt valamennyi *p* igazolatlan volta mellett szóló érvet” (132), ahhoz, hogy igazoltan hihessen *p*-ben. Ha azonban – ahogy feltételezem – a cáfolás szokásosan szigorú fogalma szerepel itt, ez elég komoly követelmény, és nem vesz tudomást arról a lehetőségről, hogy időnként olyan hiteinket is helyesen tartjuk meg, amelyeket nem tudunk bizonyítani, így negációjukat sem tudjuk cáfolni. Lásd ehhez Paár 2014.

23 Frances 2010, 456. Lásd ehhez Paár 2015.

K következményét: nem kellene elhinnem [az adott episztemikus elvet]. Tehát nem hiszem el [ezt az elvet]. Felfüggesztem az ítéletemet. Ám ez inkoheregensnek látszik.”²⁴

Viszont ha valaki már végre is hajtotta ezt a praktikus inkonzisztens „mutaványt”, akkor sincs feltétlenül megoldva minden probléma, pontosabban nincs bebiztosítva a szkeptikus pozíciója. Hiszen ha feladta azokat a hiteit, amelyek miatt végül szkeptikus lett, tehát amelyek miatt végül is feladta hiteit, akkor nem világos, hogy pontosan mi miatt is kellene szkeptikusnak maradnia, és mi miatt ne fogadna el bármilyen hitet. Hiszen ezzel a lépéssel gyakorlatilag felfüggesztette episztemikus mércéit. Elképzelhető, hogy vélekedéseit továbbra is felfüggesztve tartja, ám ennek indoka már nem egy racionális elv, egy megfelelő bizonyíték vagy egy igazolt indok lesz. Ilyen faktorok tehát nem zárhatják ki azt, hogy bármilyen hitet elfogadjon. Ezzel pedig a szkeptikus helyzete elég ingattaggá vált, és végeredményben nem is túl vonzó.

Hátra van még annak a megvitatása, hogy vajon a szkeptikus érdeemben támaszkodhat-e mások hiteire, amikor számukra plauzibilissé kívánja tenni a szkepticizmus pozícióját. Ebben az esetben a premisszákat csupán hipotézisként fogadná el, és afféle *reductio ad absurdum* megfogalmazása céljából venné át őket. Ám ez a stratégia nem feltétlenül lesz meggyőző – már ha látjuk, hogy az ellenkező opció a fenti nehézségekhez fog vezetni. Továbbá a szkeptikus, mivel felfüggesztette minden hitét, nem lehet igazolt abban, hogy egy következtetés (így az a *reductio ad absurdum* amit vitapartnerére kíván rábizonyítani) érvényes-e. Ezen felül az sincs kizárva, hogy a szkeptikus vitapartneré valójában olyan hitekkel rendelkezik, amelyek következetes alkalmazása végül is nem vezet általános szkepticizmushoz. Lehet az illető következetes végső megalapozó, de akár a moore-i *common sense* képviselője is, aki úgy gondolja, hogy bizonyos kijelentések igazságához közvetlen, következtetésektől független hozzáférésünk van. Ezen kívül intuicionista is lehet az illető, aki szerint intuícióink (vagy akár különböző intenzitású episztemikus vonzalmaink) kellő bizonyítékkal szolgálhatnak egyes kijelentések igazsága mellett – különösen ha episztemikus elvekről van szó. És intuíciói ezt éppenséggel alá is támaszthatják számára. Arról a nem túl vonzó opcióról pedig már ne is ejtsünk szót, amit Tözsér vázol fel: kellő mismásolással és kimagyarázással még a kezdetben implauzibilisnek tűnő álláspontokat is konzisztenssé lehet tenni – már ha erre van valakinek affinitása.²⁵ Mindezekben az esetekben a szkeptikus stratégiája aligha lesz sikeres, ráadásul nehezen fog tudni arra a kérdésre válaszolni: ő miért *nem* hisz ezekben az elméletekben?

Összességében úgy vélem, a minden hitünk felfüggesztését követelő Pöntör-féle szkepticizmus azért nem szerencsés pozíció – még ha akár tartható is lehet –, mert önmagát egyenrangúvá teszi az ellenkező pozícióval. Mivel az ilyen szkeptikus lemond az

24 Frances 2010, 458.

25 Lásd Tözsér 2018, 268–73.

episztemikus elvekről, ezért nem lesz valódi kritériuma arra, hogy helyesebb vagy helytelenebb, inkább vagy kevésbé igazoltnak tekintsen bármely hitet, beleértve a saját hitei igazolatlanságát állító hitet is. Így aztán tulajdonképpen minden érv és ellenérv egyforma lesz a számára, ítélete felfüggesztése miatt – nem létező elvei fényében tulajdonképp mindegyiket azonos eséllyel fogadhatja vagy vetheti el. A fentiekben azt igyekeztem bemutatni, hogy a szkepticizmus radikálisabb formái (amelyek kellőképp globálisak, és amelyek hiteink igazolását igyekeznek megkérdőjelezni – vagyis a Pöntör által védelmezett pozíciók) efelé a roppant ingatag álláspont felé tendálnak.

Összefoglalva a fentieket: Tözsér látja, hogy az érvekre támaszkodás bajba sodorja szkepticizmusát, és bár ezt mégsem kerüli el konzekvensen, legalábbis az érvelés kiegészítéseként (avagy alternatívájaként) felkínál Pöntör által ignorált stratégiákat – jöllehet ezek ugyanolyan ingatagok, mint érvei. Ugyanezeket a nehézségeket azonban végül a Pöntör-féle, az alátámasztásként funkcionáló érveket megkerülő szkepticizmus sem oldhatja fel problémátlanul.

Bibliográfia

- Bernáth László. Megjelenés alatt. „A döntés pillanatai.”
- Frances, Bryan. 2010. „The Reflective Epistemic Renegade.” *Philosophy and Phenomenological Research* 81/2: 419–63.
- Fórrai Gábor. 2014. *Kortárs nézetek a tudásról*. Budapest: L'Harmattan.
- Paár Tamás. 2014. „G. E. Moore érveléséről és bizonyításáról.” *Magyar Filozófiai Szemle* 58/3: 10–24.
- Paár Tamás. 2015. „Disagreement, Self-Refutation and the Minority Report of the Meta-Skeptics.” *KRITERION – Journal of Philosophy* 29/3: 23–44.
- Paár Tamás. 2016. „Meta-Skepticism, Experimentalism, Cartography: The Dead-Ends of Philosophy.” In *On What It Is: Perspectives on Metaphilosophy*, szerk. Megyer Gyöngyösi – Zsolt Kapelner – Zsófia Ádám – István Faragó-Szabó, 63–86. Budapest: Eötvös József Kollégium.
- Pöntör Jenő. 2019. „Hogyan tudja elkerülni a szkepticizmus az öncáfolat csapdáját? Gondolatok Tözsér János könyve kapcsán.” *Elpis* 12/1: 121–33.
- Tözsér János. 2018. *Az igazság pillanatai*. Budapest: Kalligram.